

В. Д. БАЗИЛЕВИЧ,
*професор, доктор економічних наук,
член-кореспондент НАН України,
заслужений діяч науки і техніки України,
декан економічного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

V. D. BAZYLEVYCH,
*Professor, Doctor of Econ. Sci.,
Corresponding Member of the NAS of Ukraine,
Honored Worker of Sciences and Technique of Ukraine,
Dean of the Economic Faculty,
T. Shevchenko National University of Kyiv*

УДК 330.1 : 330.8

ЕКОНОМІЧНА НАУКА ТА ОСВІТА В ЕПОХУ СИСТЕМНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: НОВІ ВИКЛИКИ І ЗАПИТИ ДО ФУНДАМЕНТАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ

Проаналізовано процес ідейного і теоретико-методологічного оновлення української економічної науки в трансформаційний період. На основі узагальнення досвіду роботи колективу економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка розкрито найважливіші віхи на цьому шляху. Доведено, що плідотворний розвиток університетської економічної науки в умовах системних трансформацій уможливив змістовну, структурну та організаційно-інституційну перебудову вітчизняної економічної освіти. Акцентовано увагу на нових викликах, завданнях теоретико-методологічного вдосконалення і перспективах розвитку вітчизняної економічної науки.

Ключові слова: фундаментальна економічна теорія, системні трансформації, економічна наука, економічна освіта, українська економічна думка, парадигмальні зрушення в економічній теорії, теоретико-методологічне оновлення економічної науки.

ECONOMIC SCIENCE AND EDUCATION IN THE EPOCH OF SYSTEM TRANSFORMATIONS: NEW CHALLENGES AND REQUESTS FOR THE FUNDAMENTAL THEORY

The process of ideological and methodological-theoretic renewal of the Ukrainian economic science in the transformational period is analyzed. On the basis of a generalization of the experience of the operation of the collective of the Economic Faculty of N. Shevchenko National University of Kyiv, the most significant milestones on this way are clarified. It is proved that the fruitful development of the economic science at the University under conditions of the system transformations allowed the substantial, structural, and organizational institutional reconstruction of the domestic economic science to be realized. The attention is paid to new

© Базилевич Віктор Дмитрович (Bazylevych Viktor Dmytrovych), 2016; e-mail: v_bazil@ukr.net.

---

challenges and tasks of the methodological-theoretic improvement and to perspectives of the development of the domestic economic science.

Keywords: fundamental economic theory, system transformations, economic science, economic education, Ukrainian economic thought, paradigmatic changes in economic theory, methodological-theoretic renewal of economic science.

Двадцятип'ятирічний поступ незалежної України — важлива віха на складному шляху інтелектуального та духовного сходження, що спонукає до зосередженої і заглибленої наукової рефлексії, вимогливо-критичного осмислення пройденого, усвідомлення фундаментальних зрушень, аналізу проблем, суперечностей та перспектив розвитку економічної науки в епоху глибинних системних трансформацій та радикального соціально-економічного реформування всіх сфер суспільної життєдіяльності.

Як відомо, перші кроки шляхом державної незалежності України були ознаменовані початком *кардинальних міжсистемних перетворень* — зламу командно-адміністративної, планово-розподільчої соціально-економічної системи й переходу до сучасної економіки ринкового типу. Масштабність здійснюваних перетворень загострила потребу в адекватному концептуальному осмисленні та світоглядно-ідеологічному забезпеченні новітніх трансформацій на основі глибокого розуміння природи та закономірностей перехідних процесів. Однак реальна складність полягала в тому, що у пострадянській економічній науці зазначені проблеми досліджувалися в межах політичної економії в широкому розумінні, змістовне наповнення та логічна структура якої не передбачали здійснення інверсійного переходу від планової до ринкової економіки. Водночас провідні течії та школи західної економічної науки аналізували трансформаційні процеси, спираючись на ортодоксальний теоретико-методологічний інструментарій неокласичної теорії, адекватний практиці функціонування розвинутої ринкової економіки.

Таким чином, **метою статті** є узагальнення фундаментальних зрушень в економічній науці та освіті України у трансформаційний період та висвітлення на цій основі проблем і перспектив розвитку вітчизняної економічної теорії в умовах сучасної надскладної та динамічної господарської реальності.

Відсутність глибокого теоретичного підґрунтя для вирішення проблем лібералізації та макроекономічної стабілізації постсоціалістичних економік, інституціоналізації послідовності, обсягу, фазування та швидкості соціально-економічних перетворень, визначення критеріїв їх ефективності та історичної прогресивності зумовила хаотичний, непрозорий і подекуди відверто протиправний характер ринкових перетворень, низький рівень соціальної легітимності приватної власності та суспільної довіри до трансформаційних процесів, посиливши ризики соціальної нестабільності та конфліктності економічних інтересів.

Отже, перед науковцями країни постали надскладні науково-практичні завдання, що стали черговим викликом як для вітчизняних академічних наукових центрів, так і для класичних університетів, які за всіх часів виступали генераторами інтелектуальної енергії, *в тому числі в галузі фундаментальної економічної теорії*. Принагідно хотілося б підкреслити, що класичний університет за своїм суспільним призначенням та організаційно-інституційною функціональністю поправу можна вважати одним з найвищих цивілізаційних досягнень і надбань, адже він завжди постає справжнім осередком духовності й культури, задовольняючи одну з вищих суспільних потреб — збереження і примноження інтелектуально-знаннє-

вого потенціалу суспільства, нації, людства. Саме на класичні університети на всіх етапах їх історичного розвитку покладалася надзвичайно важлива і благородна соціальна місія: репрезентувати, плекати і розвивати інтелектуально-духовні цінності та соціокультурні надбання. Виконання цієї відповідальної просвітницької місії шляхом залучення нових поколінь до скарбниці людських знань, створених людством за всю історію свого існування, забезпечує безперервний духовний зв'язок поколінь, без якого неможливий поступальний суспільний розвиток.

У трансформаційний період на класичні університети країни лягла особлива відповідальність як на провідні осередки розвитку фундаментальної економічної науки. Стратегічні завдання господарської практики в умовах системного економічного реформування створили нові виклики і запити до самої економічної теорії — її змісту, методологічних засад, комплексної реалізації теоретико-пізнавальної, практичної та прогностичної функцій.

Нові трансформаційні реалії, у свою чергу, надзвичайно актуалізували місце і роль самої економічної теорії як загальнотеоретичної та методологічної бази для решти економічних наук, для господарської практики і реформаторської діяльності. Конкретні економічні науки досліджують окремі сфери і галузі господарського життя суспільства, і тільки фундаментальна економічна теорія може на основі цього продукувати системне, інтегративно-узагальнююче наукове бачення і теоретичне відтворення цілісності економічного буття суспільства та економічної життєдіяльності людини, а також множинної і складної взаємодії чинників їхнього функціонування і розвитку.

Інтелектуальним підґрунтям цих надскладних суспільних та соціально-економічних трансформацій став процес ідейного і теоретико-методологічного оновлення української економічної науки, який заклав підвалини для змістовної, структурної та організаційно-інституційної перебудови всієї системи економічної науки та освіти в Україні. Актуалізувалася потреба в концентрації наукових і дослідних зусиль учених-економістів на розробці фундаментальних проблем трансформаційної економіки, обґрунтуванні стратегічних перспектив національного господарського розвитку, напрямів і цілей глибинних структурних змін, виявленні ендегенних та екзогенних ризиків і механізмів ефективної реінтеграції у глобальний економічний простір. Це, у свою чергу, зумовило необхідність глибокого переосмислення гносеології, методології та теорії наукового економічного пізнання, проблем фундаментальної економічної теорії, розробки на нових ідейно-теоретичних засадах надзвичайно важливих методологічних проблем історико-економічної галузі, пошуку ефективних прямих і зворотних зв'язків фундаментальної економічної теорії з галузевими економічними дисциплінами тощо. Розбудова в Україні соціально привабливої та економічно ефективної суспільної системи, її реальна та повноцінна інтеграція у світовий економічний простір зумовили потребу нового рівня наукового осмислення і творчого опанування здобутків світової економічної думки в усій її теоретичній різноманітності, глибині та складності.

Як відомо, за радянської доби у вітчизняній історії домінувало жорстке ідейне протистояння та протиставлення радянської економічної теорії світовій економічній науці. Такий підхід був сформований на ґрунті панівного ідеологічного монізму, ідейно-класової заангажованості та догматизму. За цих умов культивувались ідеологічне протистояння і протидія методологічному плюралізму в економічній науці, класові трактування та фактичне заперечення науковості провідних

напрямів і течій світової економічної теорії. Проявом цього була занадто звужена та ідеологічно заангажована оцінка творчих здобутків видатних українських учених-економістів, зокрема науковців Київського університету, XIX – початку XX ст. Зокрема, у ювілейних виданнях радянської доби, присвячених Київському університету, їхні наукові досягнення повністю замовчувались або викладались у викривленому вигляді. Наукову спадщину тих з них, чиї погляди розвивались у руслі тогочасних провідних загальноєвропейських тенденцій, спіткав тривалий період забуття: їх праці не видавалися, а теоретичний доробок не вивчався і не досліджувався.

Поступове подолання цих застарілих хибних підходів у науковій свідомості українських учених-економістів сприяло формуванню сучасного розуміння множинності напрямів розвитку економічної науки, інтегрального бачення загальної еволюції світової та вітчизняної економічної теорії в їх органічній єдності з розвитком економічної політики та практики господарювання. Тим самим створювалися нові можливості для відновлення порушеної спадкоємності у вітчизняній економічній науці, усвідомлення тривалості наукових традицій, природності та закономірності поступальної реінтеграції української науки у світову.

Новітній концептуальний підхід до висвітлення історичної еволюції світової та вітчизняної економічної думки на основі розкриття існуючих моделей розвитку економічної науки, наукових парадигм та змісту наукових революцій уперше був втілений у *новому університетському підручнику “Історія економічних учень”*, виданому у 2004 р. [1]. У процесі його написання авторський колектив економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка виходив з глибокого усвідомлення тієї відповідальної теоретико-методологічної, пізнавальної, просвітницької та культурної місії, яку історія економічних учень виконує в системі сучасної фахової економічної освіти, у формуванні культури та широти економічного мислення, економічного світогляду фахівців цієї галузі. Даний підручник започаткував нову серію університетських навчально-методичних видань сучасного рівня “Класичний університетський підручник”, приурочену до знаменної віхи в розвитку української університетської освіти – 170-річчя Київського національного університету імені Тараса Шевченка та 60-річчя економічного факультету.

Дане видання увібрало та репрезентувало результати наполегливої багаторічної роботи колективу вчених і викладачів кафедри економічної теорії Київського національного університету, яким було акумульовано не тільки власний досвід, але й кращі наукові та методичні здобутки вітчизняних і зарубіжних фахівців у галузі історико-економічного наукового аналізу та викладання історії економічної науки. Цей підручник містить історичні портрети епох, інтелектуальні біографії видатних мислителів, учених-економістів (Конфуція, Платона, Аристотеля, А. Сміта, К. Маркса, А. Маршалла, Дж.М. Кейнса, Й. Шумпетера та інших; економістів XX ст. – лауреатів Нобелівської премії з економіки; українських економістів світового рівня – М. Бунге, М. Зібера, М. Туган-Барановського, Є. Слуцького, С. Подолинського та інших). У ньому вперше було вміщено ґрунтовний, фаховий історико-економічний глосарій, який налічує близько 400 основних категорій та понять. Особливістю підручника стало висвітлення складних та малодосліджених проблем історичного розвитку української, в тому числі університетської, економічної науки крізь призму еволюції світової економічної думки.

Автори цього енциклопедичного за обсягом видання, розвиваючи традиції класичних університетів, водночас прагнули втілити в ньому сучасні стандарти якості економічної освіти. Численні публічні обговорення та публікації засвідчили, що цей класичний університетський підручник задовольняє інтелектуальний попит широкого кола читачів, усіх, хто вивчає історію світової та вітчизняної економічної думки, а також сприяє вихованню поваги і гордості за те, що становить світову славу вітчизняної наукової думки. Підтвердженням цього стало здобуття у 2006 р. авторським колективом підручника Державної премії України в галузі науки і техніки.

Формуванню у читачів вдумливого та заінтересованого ставлення до вивчення першоджерел також сприяло видання *хрестоматії з історії економічних учень, вітчизняної та світової економічної науки*, яка увібрала у себе розвиток економічних ідей від Стародавнього світу до сучасної нобелелогії [2].

Таким чином, з перших років незалежності України університетська економічна наука дійшла стійкого розуміння того, що вирішення завдань національного відродження країни, становлення її як незалежної, економічно розвинутої держави, розбудова її ефективної економіки не можливі без глибокого вивчення та осмислення історичної спадщини українського народу. Усвідомлення цього посилювало нагальність та вагомість *дослідження історичного розвитку української наукової економічної думки*. Поглиблене вивчення, активне використання і примноження власного самобутнього національно-історичного спадку, в тому числі і в галузі економічної теорії, надзвичайно актуалізувалися завдяки загальним процесам національного відродження та подальшого розвитку України як незалежної держави. Не потребує зайвих доказів той факт, що плідотворне функціонування і розвиток національної економічної науки значною мірою детерміновані знаннями її історії, оскільки незаперечним залишається твердження про те, що народ, який не знає чи забув своє минуле, не має майбутнього.

Вагомим кроком на цьому шляху стало *наукове переосмислення історії української економічної думки*, її звільнення від догматизму та ідеологічних переколювань, розробка на цій основі нової навчально-методичної бази для впровадження її наукових здобутків у навчальний та виховний процеси. У навчальних виданнях економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка повною мірою було втілено наукове висвітлення реального процесу становлення та розвитку української економічної думки, тісно пов'язаного з етногенезом українського народу та розвитком усіх сфер його життєдіяльності на основних історичних етапах — від давніх часів утворення Київської Русі й до сьогодення, покликане сприяти ліквідації "білих плям" [1; 3]. Аналіз основних історичних джерел переконливо засвідчив, що українська економічна думка від найдавніших часів до початку 30-х років XX ст. розвивалась як органічна складова загальнослов'янського та світового процесу створення суспільно-економічної культури, вбираючи та збагачуючи на самобутніх підвалинах її найкращі надбання. Формуючись як особливе і своєрідне явище, вона справляла плідотворний зворотний вплив на світову економічну культуру, а в ряді випадків — визначала розвиток нових перспективних напрямів економічної теорії на багато десятиліть уперед (М. Туган-Барановський, Є. Слуцький).

Усвідомлення того, що сучасна вітчизняна система економічної науки та освіти має спиратися на *знання власної інтелектуальної спадщини*, відродження і роз-

---

виток національних наукових традицій, творчо-критичне опанування здобутків української економічної думки та економічної культури, стало поштовхом для започаткування колективом учених економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка та видавництвом “Знання” *серії наукових монографій “Славетні постаті”*. Її метою стала реалізація високої просвітницької місії, що полягає в розширенні теоретико-історичного та наукового світогляду вітчизняних фахівців-економістів шляхом введення у науковий оборот визначальних і разом з тим невиправдано маловідомих імен, праць, ідей, які не тільки мали провідне значення у формуванні витоків вітчизняної науки, але й у сучасних умовах здатні істотно збагатити її теоретичний розвиток.

Видання цієї серії акумулювало індивідуальні та колективні здобутки вчених Київського національного університету та інших провідних наукових закладів України, результати проведених на базі економічного факультету наукових конференцій, семінарів, круглих столів, присвячених широкій методологічній, історико-економічній, теоретичній та науково-практичній проблематиці. Оригінальність даної серії полягає в тому, що вона містить повний або частковий виклад та сучасне осмислення фундаментальних, але разом з тим малодоступних сучасному читачеві творів таких видатних економістів минулого, як В. Вернадський, М. Бунге, С. Булгаков, Є. Слуцький [4–7]. Підбір цих наукових персоналій був зумовлений їх безпосередньою належністю до започаткування і розвитку наукових традицій Київського університету, а також тим, що їх ідейна і теоретична спадщина великою мірою визначила загальну історичну траєкторію розвитку вітчизняної економічної науки протягом II половини XIX – початку XX ст., залишила глибокий, але не до кінця оцінений слід в історії української та світової економічної науки. Автори наукової серії у ряді її видань переконливо довели, що наукові ідеї цих могутніх творчих постатей витримали найсуворішу перевірку часом, але при цьому не тільки не втратили своєї актуальності, але набули нового звучання і значення для сучасності.

Важливо зауважити, що наукові дослідні традиції та реформаторські стратегії, започатковані в історичному минулому в надрах вітчизняної економічної науки, не позбавлені вагомості і для сучасності. Їх творче переосмислення на фоні здійснення системної трансформації, інституційних змін та широкомасштабних реформ у сучасній Україні має важливе значення для глибшого розуміння загальної траєкторії історичного розвитку, поєднання національних, соціокультурних та інституційних чинників типовості та своєрідності української економіки, успішного використання нагромадженого історичного досвіду реформування, адже кардинальне оновлення та розвиток економічної теорії і, відповідно, практики господарювання багато в чому залежать від знання історії та врахування її уроків.

У пошуку найбільш ефективної стратегії економічних перетворень в Україні та зміцнення її конкурентних позицій у світовому господарстві на будь-якому етапі слід зважати на уроки минулого – необхідність поєднання універсальності та багатоваріантності світової економіки із самобутністю та унікальністю національної моделі економічного розвитку країни. Підтвердженням цього стало присудження колективу авторів серії наукових монографій *“Славетні постаті”* у 2013 р. вищої академічної відзнаки – премії імені М.І. Туган-Барановського НАН України.

Вихід колективу кафедри економічної теорії Київського національного університету імені Тараса Шевченка на новий рівень філософсько-економічного, науково-теоретичного осмислення новітніх господарських явищ і процесів знайшов відображення у *формуванні потужних наукових шкіл, визнаних в Україні та за її межами*:

- наукової школи "Розвиток і трансформація економічних систем", представники якої сконцентрували зусилля на дослідженні проблем: функціонування, розвитку і трансформації економічних систем; формування нових парадигмальних підходів в економічній науці; теорії та практики інноваційно-інвестиційного розвитку ринкової економіки; грошово-кредитної політики і механізмів її реалізації в Україні; економічної природи та особливостей розвитку державної власності та підприємництва; становлення ринку нерухомості в національній економіці; економічної теорії добробуту, рівня життя та людського розвитку;

- наукової школи "Теоретико-методологічні проблеми розвитку історії економічних учень, макро- та мікроекономіки в контексті новітніх парадигмальних зрушень", прибічники якої займаються розробкою та реалізацією новітніх методологічних підходів у вивченні: макро- та мікроекономіки; закономірностей соціально-економічних перетворень в умовах невизначеності та ризику; економіко-філософської думки сучасного світу; суперечностей економічної глобалізації; теоретичних аспектів розвитку фондового ринку, ринку інтелектуальної власності; економічної природи страхування; новітніх парадигмальних підходів в історико-економічних розробках.

Актуальність, багатоаспектність та практична значущість таких досліджень знайшла відображення у тематиці монографій та захищених докторських дисертацій, наприклад:

- страховий ринок України: природа та особливості функціонування;
- детінізація економіки в трансформаційних суспільствах;
- міжурядові трансфери в умовах системної економічної трансформації;
- трансформація економічних систем в умовах глобалізації;
- розвиток галузевих ринків в умовах глобалізації;
- інвестиційно-інноваційна модель розвитку економіки України в умовах ринкової трансформації;
- нагромадження капіталу в суспільному відтворенні трансформаційних економік;
- розвиток підприємництва у сучасних транзитивних економічних системах;
- трансформація ринкових структур в умовах глобалізації;
- розвиток корпоративних структур в умовах глобальної конкуренції;
- еволюція методологічних засад парадигми інституціоналізму;
- становлення та розвиток теорії інформаційної економіки у II половині XX — на початку XXI ст. [8—18].

Новий рівень осмислення фундаментальних проблем економічної науки, господарської практики, а також наукові здобутки нової генерації дослідників знайшли відображення у наукових статтях, опублікованих у фахових економічних вітчизняних та зарубіжних виданнях, зокрема у "Віснику Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Серія Економіка".

На ґрунті плідного розвитку університетської економічної науки в трансформаційний період стало можливим докорінне та комплексне оновлення

навчально-методичної бази фундаментальної економічної освіти, що знайшло органічне втілення у підготовці *серії* “Класичний університетський підручник”, у якій був опублікований ряд підручників нового покоління з економічної теорії, мікро- та макроекономіки, історії економічних учень, теорії страхування, цінних паперів, фондового ринку тощо [19–25]. Якісними ознаками зазначених видань стали їх висока аналітичність, інформативність та ілюстративна насиченість викладу матеріалу, відповідність науково-теоретичного, методологічного та дидактико-методичного рівня сучасним вимогам реформування вищої освіти в Україні в контексті вимог Болонського процесу. Йдеться про доповнення текстів підручників розгалуженим наочним методичним забезпеченням: аналітичними та порівняльними таблицями, структурно-логічними та класифікаційними схемами основних наукових і навчальних проблем, етапів і напрямів їх наукової розробки та практичної реалізації, навчальні тренінги до кожного розділу, покликані активізувати творчу самостійну роботу студентів.

Кардинальні зрушення в системі економічної науки та освіти в Україні актуалізували питання посилення практичної спрямованості підготовки фахівців у сфері економічної теорії. Його вирішенню значною мірою сприяли публікація практикумів з економічної теорії, макро- і мікроекономіки [25–29], розробка та викладання (в тому числі англійською мовою) нових навчальних дисциплін (“Інтелектуальна власність”, “Економіка галузевих ринків”, “Трансформація економічних систем”, “Інституційна та еволюційна економіка”, “Інформаційна економіка”, “Поведінкова економіка”, “Комерціалізація інтелектуальної власності” тощо).

Інституціональні зміни в економічному науково-освітньому просторі України, що відбулись у трансформаційний період, сприяли усвідомленню важливості глибинного філософського осмислення об’єктивної економічної реальності та місця у ній людини у подоланні кризового стану вітчизняної економічної науки та господарської практики. Цьому в зазначений період сприяв ряд видань нової філософсько-економічної наукової *серії* [30–32]. Як відомо, ця дослідна галузь пройшла тривалий шлях розвитку, починаючи від пам’яток стародавніх цивілізацій і завершуючи сучасними постмодерністськими дискурсами. Саме завдяки філософії людина зазвичай прагнула визначити, як поєднати гармонію Космосу і господарства, природу та культуру, божественний задум і його реалізацію у свободі волі індивіда. В умовах становлення української державності та здійснення радикальних системних трансформацій філософсько-економічне осмислення об’єктивної економічної дійсності, економічної онтології та антропології дозволило глибше осягнути сутність багатства, власності, вартості, грошей, ціни, праці, а також їх значення в досягненні сенсу життя соціальної спільноти та окремої особистості.

У зв’язку з цим зауважимо, що практично в усій сучасній економічній літературі присутнє нібито аксіоматичне твердження про те, що у кінцевому рахунку всі головні аспекти життя людини визначаються модусом економіки. Проте, на нашу думку, існують і зворотні, не менш складні та множинні зв’язки і впливи, оскільки поряд з етосом економічного в економічному бутті та життєдіяльності розгортається всеосяжна і багатогранна сфера людського духу — культура, етика і мораль, релігія тощо. Усі ці невід’ємні елементи множинних цивілізаційних та соціокультурних моделей економічного розвитку людства формують кумулятивну

причинність і детермінованість економічного буття у його часовому та просторовому вимірах, а тому також мають стати невід'ємним об'єктом сучасної поглибленої філософсько-економічної рефлексії.

Йдеться про те, що зміст економічного далеко не вичерпується тимчасовими формами, оскільки за явищами та їх зовнішніми маніфестаціями завжди криються множинні смисли. У цьому контексті аналіз метафізичної сутності економічного знання сприяє виявленню співвідношення між економічною теорією, філософією економіки, етичною економією та філософією господарства. Дослідження метафізичної сутності "духу" і "душі" економіки, її феноменологічного статусу, раціонального, ірраціонального і трансцендентного рівнів розуміння економічного буття відкриває нові горизонти і перспективи розвитку вітчизняної науки у вивченні трансформацій свідомості людини та її світогляду в епоху тотальних економічних раціоналізацій соціокультурної реальності.

Важливого значення у цьому зв'язку набуває розуміння економіко-філософської думки сучасного світу, яке розкриває стратегію економіко-філософського мислення в методологічному, теоретичному та пізнавальному контекстах. Аналіз проявів сучасного економіко-філософського знання неможливий без усвідомлення основних викликів сучасного глобалізованого світу, наявних систем цінностей, тотальних політичних впливів, домінуючих тенденцій сучасного інноваційного розвитку, невпинного поступу економічно розвинутого світу до інформаційної економіки.

Як уже зазначалося, фундаментальні соціально-економічні трансформації, кризові явища та потрясіння перехідного періоду виявили суперечливість, неповноту і неадекватність базових економічних концепцій і моделей, загостривши потребу в теоретичному осмисленні нової реальності та перегляді звичного методологічного і поняттєвого апарату. Науковому осмисленню парадигмальних зрушень в економічній теорії XXI ст. були присвячені *Міжнародні науково-практичні конференції "Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI ст."*, які відбулися на економічному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка у 2012 та 2015 рр. Особливістю цих конференцій стало поєднання в їх тематиці фундаментальних проблем світової і вітчизняної економічної теорії та актуальної проблематики реальної економіки і практики господарювання в умовах економічних викликів сучасності [33; 34].

Висновки

Таким чином, нинішнє осмислення з відстані історичного часу великої кількості тих реальних викликів, перед якими постала вітчизняна та світова економічна теорія останнього десятиліття XX — початку XXI ст., дозволяє дійти висновку, що реалізація радикальних економічних реформ в Україні, як і в решті країн Східної Європи, яскраво висвітлила справжню глибину проблеми реальних можливостей і обмежень економічної теорії. Свідченням цього виявилась нездатність економічної теорії передбачити та вирішити ряд наріжних проблем перехідних і трансформаційних економік. Це стосується закономірностей соціально-економічних трансформацій, суперечностей ходу і наслідків економічних реформ, характеру їх послідовності та передбачуваності, численних інституційних пасток, дефектних станів і ознак "квазіринковості" перехідних економік. Причому ця констатація рівною мірою стосується як вітчизняних теоретиків, так і визнаних на

Заході експертів-професіоналів, під егідою яких розроблялися рекомендації для пострадянських країн.

Усе це приводить до усвідомлення, по-перше, потреби у глибшій та реалістичнішій оцінці загального характеру зв'язку економічної теорії та економічної практики (політики); по-друге, необхідності реалістичних оцінок реальних можливостей та обмежень реалізації пізнавально-перетворюючої функції економічної теорії в умовах сучасної надскладної та динамічної економічної дійсності.

Разом з тим не можна не визнати, що в епоху динамічних трансформаційних перетворень та глибинних міжсистемних зламів потужним імпульсом і каталізатором подальшого розвитку економічної теорії ставали саме кризові економічні явища та загострення ряду економічних проблем. Проте ця діалектично суперечлива взаємодія економічної реальності та економічної теорії ще чекає на своє належне наукове осмислення. Йдеться про таке:

- сучасна економічна теорії перебуває у складній і часом суперечливій взаємозалежності з динамікою об'єктивної економічної дійсності. З одного боку, теорія постає як концептуально-аналітичне відтворення господарської реальності в системі наукового знання, а з іншого — вона є відносно самостійним фактором зворотного впливу на господарську практику, здатним прискорювати чи гальмувати реалізацію економічних процесів і хід соціально-економічних перетворень;

- усвідомлення уразливості та обмеженості аналітичних можливостей традиційних науково-дослідних програм у науковому осмисленні та адекватному концептуальному відтворенні мегатрендів сучасного господарського розвитку, а саме: глобалізації, фінансіалізації, інформатизації, інтелектуалізації та соціалізації економіки, ставить перед економічною наукою непросте завдання оновлення її теоретико-методологічного арсеналу для гідної відповіді на глобальні виклики сучасності. Вирішення цього складного завдання визначає не тільки вектори подальшого розвитку економічних досліджень, але й реальну економічну політику і практику трансформаційних змін національної економіки;

- закономірною рисою сучасності є актуалізація філософсько-методологічної проблематики економічних досліджень як безпосереднього результату і свідчення набутого ступеня зрілості самої економічної науки, її здатності до заглиблення у теоретико-методологічну рефлексію — самоусвідомлення та самопізнання;

- розвиток економічної теорії на початку XXI ст. характеризується посиленням тенденції до її парадигмальної диференціації, що простежується на рівні як мейнстріму, так і гетеродоксії. Зростаючий парадигмальний плюралізм унеможливорює пошук однієї зразкової парадигми, яка б репрезентувала сучасне наукове економічне знання. Наслідком цього є розширення спектру науково-дослідних програм на основі їх взаємопроникнення та парадигмального дрейфу в міждисциплінарні сфери — на стику суміжних і навіть віддалених наукових галузей;

- перспективні тенденції розвитку вітчизняної економічної теорії пов'язані з її плідотворним концептуальним оновленням і вдосконаленням методологічних можливостей у міжпарадигмальній та міждисциплінарній площинах, повернення економічної науки до її найбільш продуктивних та інтелектуально значущих основ, пов'язаних з філософським сприйняттям економіки як надскладної відкри-

тої системи, невід'ємної складової багатогранної та динамічної людської життєдіяльності;

— вкорінення економічної науки в новій реальності спричиняє парадигмальні зрушення в межах її предметного поля, актуалізуючи проблематику загальнолюдських цінностей, довіри та справедливості. При цьому аксіологічна складова економіко-теоретичного знання набуває нових відтінків, пов'язаних з посиленням професійної добросовісності та наукової етики, підвищенням якості результатів наукових досліджень, покликаних уособлювати не тільки прагматично орієнтовану ринкову діяльність, але й глибинні духовно-ціннісні та морально-етичні засади національного буття та ідей, які пропонуються суспільству;

— визначальними інтегруючими тенденціями та найважливішими каталізаторами парадигмальних зрушень у межах сучасного інтелектуального ландшафту є екологізація та гуманізація соціально-економічного розвитку. Зазначена проблема є однією з найбільш гострих і дискусійних напрямів сучасних економічних досліджень, однак дієвих способів та механізмів її вирішення поки що не запропоновано [33; 34].

Таким чином, на сучасному етапі соціально-економічних змін і трансформацій *перед економічною теорією постають нові виклики та непрості завдання подальшого теоретико-методологічного вдосконалення*. Нині на перший план виходить завдання адекватного відображення нової соціально-економічної реальності, що формується в процесі постіндустріальних і глобальних перетворень економіки і суспільства в цілому. При цьому відчувається дефіцит, насамперед, ґрунтовних теоретико-методологічних досліджень, спрямованих на глибоку системну інтерпретацію новітніх явищ і процесів, пов'язаних з: інформатизацією, екологізацією економічних відносин, багаторівневою інтеграцією соціуму, формуванням єдиного світогосподарського середовища, а також із зростанням невизначеності та загостренням глобальних проблем.

Масштаб таких дослідних завдань потребує *активних міждисциплінарних комунікацій і творчого використання нагромадженого світовою економічною наукою теоретичного арсеналу*. Слід також урахувати, що перспективи подальшого розвитку вітчизняної економічної теорії значною мірою залежатимуть від затребуваності практикою, здатності творчо використовувати багатство інтелектуальної спадщини попередніх поколінь, уміння долати шаблони, інертність і застій наукового мислення, розвивати інноваційні аналітичні методи та науково-дослідні підходи.

Список використаної літератури

1. Історія економічних учень : підруч. ; [за ред. В.Д. Базилевича]. — К. : Знання, 2004. — 1300 с. — (Класичний університетський підручник).
2. Історія економічних учень : хрестоматія : навч. посіб. ; [за ред. проф. В.Д. Базилевича]. — К. : Знання, 2011. — 1198 с.
3. Васильєва Р.Х., Горкіна Л.П., Петровська Н.А. та ін. Історія економічної думки України : навч. посіб. — К. : Либідь, 1993. — 272 с.
4. Слуцький Є. Визнання. Творча спадщина з погляду сучасності : моногр. ; [за ред. В.Д. Базилевича]. — К. : Знання, 2007. — 919 с.
5. Вернадський І. Витоки. Творча спадщина у контексті історії економічної думки в Україні : моногр. ; [за ред. В.Д. Базилевича]. — К. : Знання, 2009. — 862 с.

-
6. М. Бунге: сучасний дискурс : моногр. ; [за ред. В.Д. Базилевича]. — К. : Знання, 2005. — 697.
  7. Булгаков С. Розмисли. Творча спадщина у контексті ХХІ століття ; [за ред. В.Д. Базилевича]. — К. : Знання, 2006. — 903 с.
  8. Базилевич В.Д. Страховий ринок України : моногр. — К. : Товариство “Знання”, КОО, 1998. — 374 с.
  9. Гайдай Т.В. Парадигма інституціоналізму: методологічний контекст : моногр. — К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2008. — 296 с.
  10. Гражевська Н.І. Економічні системи епохи глобальних змін : моногр. — К. : Знання, 2008. — 431 с.
  11. Дучинська Н.І. Нагромадження капіталу в умовах трансформації економіки України : моногр. — К. : ННЦ ІАЕ, 2007. — 400 с.
  12. Ігнатюк А.І. Галузеві ринки: теорія, практика, напрями регулювання : моногр. — К. : ННЦ ІАЕ, 2010. — 465 с.
  13. Мазур І.І. Детінізація економіки України: теорія та практика : моногр. — К. : ВПЦ “Київський університет”, 2006. — 329 с.
  14. Маслов А.О. Інформаційна економіка: становлення, структура та теоретичне осмислення : моногр. — К. : Аграр Медіа Груп, 2012. — 432 с.
  15. Осецький В.Л. Інвестиції та інновації: проблеми теорії і практики : моногр. — К. : ІАЕ УААН, 2003. — 412 с.
  16. Слухай С.В. Міжбюджетні трансферти у постсоціалістичних країнах: від теорії до реалій : моногр. — К. : АртЕк, 2002. — 279 с.
  17. Филюк Г.І. Конкуренція і монополія в епоху глобалізації : моногр. — Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. — 404 с.
  18. Уманців Ю.М. Корпоративні структури у глобальному конкурентному просторі : моногр. — К. : ННЦ ІАЕ, 2012. — 407 с.
  19. Економічна теорія: Політекономія : підруч. ; [за ред. В.Д. Базилевича]. — К. : Знання, 2012. — 702 с. — (Класичний університетський підручник).
  20. Історія економічних учень : підруч. ; [за ред. В.Д. Базилевича]. — У 2 ч. — К. : Знання, 2006. — Ч. 1. — 582 с.; Ч. 2. — 575 с. — (Класичний університетський підручник).
  21. Макроекономіка : підруч. ; [за ред. В.Д. Базилевича]. — К. : Знання, 2008. — 743 с. — (Класичний університетський підручник).
  22. Мікроекономіка : підруч. ; [за ред. В.Д. Базилевича]. — К. : Знання, 2007. — 677 с. — (Класичний університетський підручник).
  23. Страхування : підруч. ; [за ред. В.Д. Базилевича]. — К. : Знання, 2008. — 1019 с. — (Класичний університетський підручник).
  24. Фондовий ринок : підруч. — У 2 кн. ; [за ред. В.Д. Базилевича]. — К. : Знання, 2015. — Кн. 1. — 621 с.; Кн. 2. — 686 с. — (Класичний університетський підручник).
  25. Цінні папери : підруч. ; [за ред. В.Д. Базилевича]. — К. : Знання, 2011. — 1094 с. — (Класичний університетський підручник).
  26. Економічна теорія: Політекономія: практикум : навч. посіб. ; [за ред. В.Д. Базилевича]. — К. : Знання, 2010. — 494 с.
  27. Макроекономіка: практикум: навч. посіб. ; [за ред. В.Д. Базилевича]. — К. : Знання, 2010. — 550 с.

28. Мікроекономіка: практикум : навч. посіб. ; [за ред. В.Д. Базилевича]. — К. : Знання, 2010. — 490 с.
29. Цінні папери: практикум : навч. посіб. ; [за ред. В.Д. Базилевича]. — К. : Знання, 2013. — 791с.
30. Базилевич В.Д., Ильин В.В. Метафизика экономики : моногр. — К. : Знання; М. : Рыбари, 2010. — 719 с.
31. Базилевич В.Д., Ильин В.В. Философия экономики. История : моногр. — К. : Знання; М. : Рыбари, 2011. — 927 с.
32. Базилевич В.Д., Ильин В.В. Экономико-философская мысль современного мира. — К. : Знання, 2015. — 821 с.
33. Парадигмальні зрушення в економічній теорії ХХІ ст. : матер. Міжнар. науково-практич. конф. — К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2012 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://econom.univ.kiev.ua/paradigm_et/conf_materials.pdf.
34. Парадигмальні зрушення в економічній теорії ХХІ ст. : матер. II Міжнар. науково-практич. конф. — К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.econom.univ.kiev.ua/paradigm_et/materials2015.pdf.

References

1. *Istoriya Ekonomichnykh Uchen'*, za red. V.D. Bazylevycha [History of Economic Doctrines], edited by V.D. Bazylevych. Kyiv, Znannya, 2004 [in Ukrainian].
2. *Istoriya Ekonomichnykh Uchen'*, za red. V.D. Bazylevycha [History of Economic Doctrines], edited by V.D. Bazylevych. Kyiv, Znannya, 2011 [in Ukrainian].
3. Vasylyeva R.Kh., Gorkina L.P., Petrovs'ka N.A. et al. *Istoriya Ekonomichnoi Dumky Ukrainy* [History of Economic Thought in Ukraine]. Kyiv, Lybid', 1993 [in Ukrainian].
4. Sluts'kyi E. *Vyznannya. Tvorchy Spadshchyna z Poglyadu Suchasnosti*, za red. V.D. Bazylevycha [Recognition. Creative Heritage from the Modern Viewpoint], edited by V.D. Bazylevych. Kyiv, Znannya, 2007 [in Ukrainian].
5. Vernads'kyi I. *Vytoky. Tvorchy Spadshchyna u Konteksti Istorii Ekonomichnoi Dumky v Ukraini*, za red. V.D. Bazylevycha [Sources. Creative Heritage in the Context of the History of Economic Thought in Ukraine], edited by V.D. Bazylevych. Kyiv, Znannya, 2009 [in Ukrainian].
6. M. Bunge: *Suchasnyi Dyskurs*, za red. V.D. Bazylevycha [M. Bunge: Modern Discourse], edited by V.D. Bazylevych. Kyiv, Znannya, 2005 [in Ukrainian].
7. Bulgakov S. *Rozmysly. Tvorchy Spadshchyna u Konteksti XXI Stolittya*, za red. V.D. Bazylevycha [Thoughts. Creative Heritage in the Context of the XXI Century], edited by V.D. Bazylevych. Kyiv, Znannya, 2006 [in Ukrainian].
8. Bazylevych V.D. *Strakhovyi Rynok Ukrainy* [Ukraine's Insurance Market]. Kyiv, Znannya, 1998 [in Ukrainian].
9. Haidai T.V. *Paradygma Instytutsionalizmu: Metodologichniy Kontekst* [Paradigm of Institutionalism: Methodological Context]. Kyiv, Kyiv Univ., 2008 [in Ukrainian].
10. Grazhevs'ka N.I. *Ekonomichni Systemy Epokhy Global'nykh Zmin* [Economic Systems of the Epoch of Global Changes]. Kyiv, Znannya, 2008 [in Ukrainian].
11. Duchyns'ka N.I. *Nagromadzhennya Kapitalu v Umovakh Transformatsii Ekonomiky Ukrainy* [Capital Accumulation under Conditions of Transformation of Ukraine's Economy]. Kyiv, IAE, 2007 [in Ukrainian].

-
12. Ignatyuk A.I. *Galuzevi Rynky: Teoriya, Praktyka, Napryamy Regulyuvannya* [Branch Markets: Theory, Practice, Directions of Regulation]. Kyiv, IAE, 2010.
  13. Mazur I.I. *Detinizatsiya Ekonomiky Ukrainy: Teoriya ta Praktyka* [Withdrawal of Ukraine's Economy from Shadow: Theory and Practice]. Kyiv, Kyiv Univ., 2006 [in Ukrainian].
  14. Maslov A.O. *Informatsiina Ekonomika: Stanovlennya, Struktura ta Teoretychne Osmyslennya* [Informational Economy: Establishment, Structure and Theoretical Comprehension]. Kyiv, Agrar Media Grup, 2012 [in Ukrainian].
  15. Osets'kyi V.L. *Investytsii ta Innovatsii: Problemy Teorii i Praktyky* [Investments and Innovations: Problems of Theory and Practice]. Kyiv, IAE of the NAASU, 2003 [in Ukrainian].
  16. Slukhai S.V. *Mizhbyudzhetni Transferty u Postsotsialistychnykh Krainakh: vid Teorii do Realii* [Interbudget Transfers in the Post-Socialism Countries: from Theory to Realities]. Kyiv, ArtEk, 2002 [in Ukrainian].
  17. Fylyuk G.I. *Konkurentsia i Monopoliya v Epokhu Globalizatsii* [Competition and Monopoly in the Globalization Epoch]. Zhytomyr, I. Franko Zhytomyr State Univ., 2009 [in Ukrainian].
  18. Umantsiv Yu.M. *Korporatyvni Struktury u Global'nomu Konkurentnomu Prostori* [Corporative Structures in the Global Competitive Space].], Kyiv, IAE, 2012 [in Ukrainian].
  19. *Ekonomichna Teoriya: Politekonomiya, za red. V.D. Bazylevycha* [Economic Theory: Political Economy], edited by V.D. Bazylevych. Kyiv, Znannya, 2012 [in Ukrainian].
  20. *Istoriya Ekonomichnykh Uchen', za red. V.D. Bazylevycha. U 2 ch.* [History of Economic Doctrines], edited by V.D. Bazylevych. Kyiv, Znannya, 2006, Parts 1, 2 [in Ukrainian].
  21. *Makroekonomika, za red. V.D. Bazylevycha* [Macroeconomics], edited by V.D. Bazylevych. Kyiv, Znannya, 2008 [in Ukrainian].
  22. *Mikroekonomika, za red. V.D. Bazylevycha* [Microeconomics], edited by V.D. Bazylevych. Kyiv, Znannya, 2007 [in Ukrainian].
  23. *Strakhuvannya, za red. V.D. Bazylevycha* [Insurance], edited by V.D. Bazylevych. Kyiv, Znannya, 2008 [in Ukrainian].
  24. *Fondovyi Rynok, za red. V.D. Bazylevycha. U 2 kn.* [Share Market], edited by V.D. Bazylevych. Kyiv, Znannya, 2015, Vols. 1, 2 [in Ukrainian].
  25. *Tsinni Papery, za red. V.D. Bazylevycha* [Securities], edited by V.D. Bazylevych. Kyiv, Znannya, 2011 [in Ukrainian].
  26. *Ekonomichna Teoriya: Politekonomiya, za red. V.D. Bazylevycha* [Economic Theory: Political Economy], edited by V.D. Bazylevych. Kyiv, Znannya, 2010 [in Ukrainian].
  27. *Makroekonomika, za red. V.D. Bazylevycha* [Macroeconomics], edited by V.D. Bazylevych. Kyiv, Znannya, 2010 [in Ukrainian].
  28. *Mikroekonomika, za red. V.D. Bazylevycha* [Microeconomics], edited by V.D. Bazylevych. Kyiv, Znannya, 2010 [in Ukrainian].
  29. *Tsinni Papery, za red. V.D. Bazylevycha* [Securities], edited by V.D. Bazylevych. Kyiv, Znannya, 2013 [in Ukrainian].
  30. Bazilevich V.D., Il'in V.V. *Metafizika Ekonomiki* [Metaphysics of Economy]. Kyiv, Znannya; Moscow, Rybari, 2010 [in Russian].

31. Bazilevich V.D., Il'in V.V. *Filosofiya Ekonomiki. Istoriya* [Philosophy of Economy. History]. Kyiv, Znannya; Moscow, Rybari, 2011 [in Russian].

32. Bazilevich V.D., Il'in V.V. *Ekonomiko-Filosofskaya Mysl' Sovremennogo Mira* [Economic Philosophical Thought of the Modern World]. Kyiv, Znannya, 2015 [in Russian].

33. *Paradygmal'ni Zrushennya v Ekonomichnii Teorii XXI St., Mater. Mizhnar. Naukovo-Praktych. Konf.* [Paradigm Changes in the Economic Theory of the XXI Century. Proceedings of the Intern. Sci.-Pract. Conference]. Kyiv, T. Shevchenko National Univ. of Kyiv, 2012, available at: http://econom.univ.kiev.ua/paradigm_et/conf_materials.pdf [in Ukrainian].

34. *Paradygmal'ni Zrushennya v Ekonomichnii Teorii XXI St., Mater. II Mizhnar. Naukovo-Praktych. Konf.* [Paradigm Changes in the Economic Theory of the XXI Century. Proceedings of the II Intern. Sci.-Pract. Conference]. Kyiv, T. Shevchenko National Univ. of Kyiv, 2015, available at: http://www.econom.univ.kiev.ua/paradigm_et/materials2015.pdf [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 11 липня 2016 р.
